

EESTI KEELE RIIGIEKSAM

27. aprill 2015

Eksaminandi meelespea

1. Eesti keele riigieksam kestab 6 tundi ehk 360 minutit.
2. Eksami sooritamiseks **vali üks variant** neljast. Kirjandit kirjutades võid lähtuda ka mõnest teisest variandist kui lugemisülesannete lahendamisel.
3. Lugemisülesannete vastused ja kirjand vormista selleks ette nähtud eraldi lehtedele.
4. Lugemisülesannete vastuselehe päisesse kirjuta valitud variandi number ja eksamitöö kood, iga vastuse ette ülesande number. Ülesannete vastuste vahele jäta üks tühi rida, ülesannete lahendamise järjekord vali ise.
5. Kirjandilehe päisesse kirjuta valitud variandi number ja eksamitöö kood. Kirjandit kirjutades lähtu kirjutamisülesandes esitatud probleemist. Kirjandi pealkiri kirjuta selleks ette nähtud joonele.
6. Enne ülesannete lahendamist loe tähelepanelikult tööjuhendeid.
7. Eksamil võib kasutada õigekeelsussõnaraamatut, muud abivahendid ei ole lubatud.
8. Eksamitöö kirjuta sinise või musta tindi- või pastapliiatsiga.
9. Kirjuta loetava käekirjaga, käekirja tõttu ebaselged kohad tõlgendatakse vigadena.
10. Paranduste tegemisel ei ole lubatud vastust üle kirjutada ega kasutada korrektuuripliitsit või -linti.

VARIANT 1

Ülesanded

I. LUGEMINE

Loe läbi katkend Andrus Kivirähki näidendist „Kevadine Luts” (Loomingu Raamatukogu 2012, 1–2) ja lahenda selle põhjal ülesanded. (40 punkti)

Ülesannete lahendamisel arvesta, et iga vastuse oodatav pikkus on 50–100 sõna. Vastus peab olema sisuline tervik. Alustekstile viidates võid kasutada ridade ees olevaid numbreid.

1. Autor on väljendanud Peetri ja Lutsu eluhoiakut nende dialoogi kaudu. Iseloomusta kumbagi tegelast ja tema eluhoiakut 3 näite abil (kokku 6 näidet). (15 punkti)
2. Selgita, mida peab Peeter silmas kõrgemate sihtide all. Illustreeri vastust sobiva tsitaadiga. (10 punkti)
3. Analüüsi Lutsu keelekasutuse kujundlikkust. Too selle kohta 5 näidet. (15 punkti)

II. KIRJUTAMINE

Andrus Kivirähki näidendis „Kevadine Luts” ütleb Peeter: „Ega Eestimaal pole mingeid kirjanikke. Siin ei saagi olla. Vaat Euroopas on kirjanikud, aga millest on meil siin kirjutada?”

Sirje Kiin on artiklis „Milleks meile eesti kirjandus?” väitnud: „On paraku tõsi, et Eesti ühiskonnas on tänini jätkuvalt elus sügavalt klassitsistlik arusaam ning ärkamisaegne ootus kirjandusele – et eesti romaanid aitaksid meil jõuda selgusele meie raskes lähiminevikus (Ene Mihkelson ongi seda teinud hästi ja sügavalt), et eesti rahva keeruline ajalugu leiaks kajastust kirjandusteostes (Jaan Kross, Mats Traat, Arvo Valton jt), et eesti kirjanikud kujutaksid oma teostes eestlaste kohanemiskursi postmodernistlikult pihustunud väärtusmaailmas (Emil Tode *alias* Tõnu Õnnepalu), et eesti kirjandus kujutaks ka eestivenelaste identiteediraskusi (Mari Saat, Andrei Hvostov jt). Omaette küsimus on, kas me oleme sääraste klassitsistlike ootustega ajast mitu sajandit maha jäänud või osutume äkki nüüd, totaalselt muutunud maailmas, olevat hoopis ajast ees?” (Postimees, 18.04.2009)

Kirjuta umbes 400-sõnaline arutlev kirjand, milles analüüsid Eesti elu käsitlemist nüüdisaja kirjanduses ja/või filmikunstis. Pealkirjasta kirjand. (60 punkti)

Autorist

Foto: Tiit Blaas, Eesti Ekspress

Andrus Kivirähk (1970) on lõpetanud Tallinna 32. Keskkooli ning õppinud Tartu Ülikoolis ajakirjandust.

Kuulsaks sai Andrus Kivirähk 1995. aastal Ivan Orava lugudega, mis ilmusid Päevalehes. Ta on üks viljakamaid eesti nüüdiskirjanikke. Andrus Kivirähk on kirjutanud lasteraamatuid, näidendeid, lühijutte, romaane, telesaadete ja animafilmide stsenaariume. Tema tuntumad romaanid on „Rehepapp” (2000) ja „Mees, kes teadis ussisõnu” (2007).

Andrus Kivirähk

Kevadine Luts

[Luts] Hakkab astuma, talle tuleb vastu Peeter Arusk, korporandi värvides.

PEETER: Luts! Oled see sina?

LUTS (*luksub*): Peaksin ikka mina olema küll, kui ma õigesti mäletan. Hökk! Aga teie ... aga sina ... Nojah, sina oled Peeter Arusk!

5 PEETER: Täitsa õige, ära tundsid! Pole ammu näinud, mis?

LUTS: Ega ole küll ja kerge polnud mul sind ära tunda kah, sa oled ju õige uhkeks härraks saanud, värviline nagu peoleo. Hökk! Tudeerid vist ülikoolis?

PEETER: Jah, ülikoolis ... Siin Tartus nüüd mõni ülikool! Aga mu vanamees on endiselt ihnus, õigust öelda, mida vanemaks saab, seda ihnsamaks läheb! Ma olen talle sada korda öelnud, et mis
10 me mängime selle Tartu ülikooliga, õiget haridust saab ikka Saksamaalt, aga kus! Ikka see vana jutt, et mis Saksamaal elamine maksab ja kust me selle raha võtame ...

LUTS: Noh, eks ta maksab kah ... omajagu, see on kindel.

PEETER: Maksab muidugi, aga asi on seda väärt! Seda ma ütlen, et niipea, kui vanamees kõrvad
15 pea alla paneb ja ma päranduse kätte saan, niipea ma siit Eestimaalt vehkat teen! Ei vaata tagasi kah! Isegi kui keegi hõikaks, et oota, Peeter, unustasid oma jalutuskepi maha – ikka ei vaataks, jäägu see jalutuskepp kus see ja teine, mul polegi seda vaja, peaasi – ära siit!

LUTS: Noh, kas siis siin nii hirmus on? Mina just tulin ... ühest kohast, istusin seal ... ühtede inimestega ... jõin kah ... ühte asja ... Polnud nii hull midagi.

PEETER: Ah, sa ei saa aru. Eks muidugi, kui sul pole kõrgemaid sihte, siis võib sambla peal ka
20 pikutada ja linnulaulu kuulata, kuni uni peale tuleb. Aga kui sa tahad midagi saavutada, kui sa tahad kellekski saada, kuhugi välja jõuda – siis tuleb siit unisest provintsist esimesel võimalusel varvast visata. Tead, mis ma ütlen – mine ka! Mida sinagi siin passid? Koolis olid lahtise peaga poiss, saksa keel on suus, küll sa Saksamaal tööd leiad. Mis sa praegu teed?

LUTS: Apteegis töötan, nii et kui sul järsku kusagilt valutab või kui kõht korralikult läbi ei käi,
25 siis ma saan ehk abiks olla ...

PEETER: Minu tervis on korras. Nojah, apteegis ... Ja oled rahul?

LUTS: Töö on töö, leiba annab, aegagi jääb pisut üle, et sõpradega vahel õllekannu tõsta või siis kirjatööd teha ...

PEETER: Mis kirjatööd sa teed? Tahad kirjanikuks hakata?

30 LUTS: Ei, kus nüüd seda ... Niisama sirgeldan ajaviiteks koolipõlvemälestusi. Hökk!

PEETER: Ega Eestimaal pole mingeid kirjanikke. Siin ei saagi olla. Vaat Euroopas on kirjanikud, aga millest on meil siin kirjutada? Lehadest ja lammastest ja sellest, kuidas kirbud hammustavad ja kuidas talumats põllul kündes peeru laseb. Kellel sellist kirjandust vaja on?

LUTS: Täitsa õige, kallid koolivend, ja tead, mida mina täna kuulsin – just nimelt sellepärast, et
35 Eestist ühtegi õiget kirjanikku pole võimalik leida, on saadetud tellimus Prantsusmaale ja sealt tuuakse neid meile tervelt sada tükki!

PEETER: Mis jutt see on, kuidas neid siis saadetakse?

LUTS: Ikka kasti sees, samamoodi nagu apelsine. Ei, kallis sõber, iseenesestki mõista ei anta
 40 meile neid kõige paremaid, esimese suurusjärgu klassikuid ja kuulsusi, isegi mitte teise
 suurusjärgu kirjanikke ja poeete. Esialgu peame me leppima lihtsalt selliste ... suurte peadega
 poistega, sest eks sa ise tead ka, mida suurem pea, seda targem aju seal sees on, võtame näiteks
 jõehobu või elevandi ...

PEETER (*katkestab teda*): Mida sa nüüd ometi räägid, Luts? See on mingi lora.

LUTS: Ei, ära ütle nii, see on ikka päris tõsi kohe ja pole üldse paha plaan, sest mida olekski meil
 45 ühe valmis prantsuse klassikuga teha, kui meie ometi ei mõista siin sõnagi prantsuse keelt? Aga
 selliseid suure peaga poisse meie saaksime välja koolitada, nii et nad hakkaksid tulevikus
 kirjutama eesti keeles ja sedasi, et meie rumal rahvas ka nende kõrgeist kunstist aru saab ... Mis sa
 arvad, Peeter, sel kombel me võiksime eesti kirjanduse uueks luua küll ja ülejäänud Euroopale
 isegi järele jõuda?

50 PEETER: Ei, ma ei tea ... Su jutt on ikka õige imelik ... Nojah, kui sa nüüd nalja ei tee ja tõtt
 räägid – siis oleks see meie kirjandusele kahtlemata suur võit, kui me otse Prantsusmaalt enesele
 kirjamehi saaksime, sest seal ... jaa, seal osatakse! Seal on euroopalik kultuur! Aga ikkagi ei
 tahaks ma uskuda, et neid lausa kastide sees ... Kuule, sa oled purjus?

LUTS: Aga eks ütleb ka vanasõna, et joobnu suust pead sa tõde kuulma, kallis koolivend. Hökk!
 55 Kuule, äkki tuled ka, läheme natukeseks tagasi ja mekime veel ühe klaasikese, näed, siinsamas
 see vaikne sadam ongi, kust iga elumerel seilanud laev alati tuulevarju leiab ...

PEETER: Ei, aitäh, mina siia urkasse küll ei tule, mõni veel näeb, aga mul on värvid peal ja puha,
 pärast ei jõua seda juttu ära kuulata. Mine aga ise ja purjuta terviseks, sulle paistab see koht
 sobivat.

60 LUTS: Jah, mulle sobib ta küll, pole pikk ega lühike, vaid päris paras.

PEETER: Noh, siis on hästi! Eks iga ... seesamunegi ... leiab koha, kus püherdada. Head päeva,
 Luts! (*Lahkub.*)

LUTS: Jah, head päeva! Ei, vaevalt küll see isand mulle edaspidi tänaval tere ütleb, küllap läheb
 hoopis teisele poole teed, nähes mind tulevat, sest jumal hoidku selle eest, kui keegi peaks
 65 nägema, kuidas ta ühe apteegiselliga juttu ajab ja veel eesti keeles! See põhjustaks nii suurt häbi,
 et pane või kivi kaela ja hüppa Emajõkke, aga ega seegi ühele korporandile passi, uputada ennast
 tühipaljasse Eestimaa jõkke, teine asi, kui oleks Rein või Oder! Siis hüppaks küll ja puhkaks jõe
 põhjas nagu Nibelungide kuld! (*Peab aru.*) Kas minna tagasi või mitte minna? Ühest küljest jäid
 ju sõbrad lõbusasti laua taha, aga teisest küljest on homme jälle tööpäev ja „Kevade” ootab kah ...
 70 Jah, eks ma tean ju küll, mida oleks õige teha, aga eks ma tean ka seda, et tahtejõudu pole mul
 kuigi palju, nii et ... Madis mind võtaks!

(940 sõna)

VARIANT 2

Ülesanded

I. LUGEMINE

Loe läbi Jürgen Rooste poeem „Rahvaloendaja” (kogu „Laul jääkarudest”, 2012) ja lahenda selle põhjal ülesanded. (40 punkti)

Ülesannete lahendamisel arvesta, et iga vastuse oodatav pikkus on 50–100 sõna. Vastus peab olema sisuline tervik. Alustekstile viidates võid kasutada ridade ees olevaid numbreid.

1. Milliste ühiskondlike probleemidega Jürgen Rooste rahvaloendaja oma tööd tehes kokku puutub? Too välja 4 probleemi ja esita iga probleemi kohta üks sobiv näide. (15 punkti)

2. Nimeta 2 hoiakut, kuidas rahvaloendajasse Eesti kodudes suhtutakse. Toeta vastust 4 asjakohase tsitaadiga (kummagi hoiaku kohta 2 tsitaati). (10 punkti)

3. Analüüsi, missugune on Jürgen Rooste huumor. Leia tekstist 3 koomilise situatsiooni näidet. (15 punkti)

II. KIRJUTAMINE

Esialgsetel andmetel oli 2015. aasta 1. jaanuaril Eesti rahvaarv 1 312 300, mis on 3600 inimest vähem kui aasta varem samal ajal. (Statistikaamet, www.stat.ee)

Hiljutise rahvaloenduse vaieldamatult kõige oodatum tulemus oli Eesti rahvaarv loendusmomendil. See osutus arvestuslikust rahvaarvust mõne protsendi võrra väiksemaks. Siiski pole alust rääkida rahvuslikust katastroofist: rändestatistika näitab muu hulgas seda, et arvestatav hulk väljarännanute tuleb Eestisse tagasi.

Rahvastiku ümberpaiknemine Eesti pinnal näitab, et inimesed on liikunud ääremaadelt suuremate linnade suunas. Selline liikumine on toimunud juba aastakümneid ja seda põhjustab eelkõige töökohtade vähenemine elukohajärgses maakonnas või vallas. Samas on suurematest linnadest lahkutud linnalähedastesse asulatesse. (Äripäev, 02.08.2013)

Kirjuta umbes 400-sõnaline arutlev kirjand, milles analüüsid Eesti rahvastiku vähenemisest ja paiknemisest tingitud probleeme. Arutle ka selle üle, mida on probleemide lahendamiseks ette võetud ning kui tulemuslikud on lahendused olnud. Too näiteid tänapäeva Eesti oludest ja/või ajakirjandusest. Pealkirjasta kirjand. (60 punkti)

Autorist

Foto: postimees.ee

Jürgen Rooste (1979) on lõpetanud Tallinna Reaalkooli ja õppinud Tallinna Pedagoogikaülikoolis eesti filoloogiat.

Jürgen Rooste töötas aastatel 2002–2007 ajalehe Sirp kirjandus- ja tegevtoimetajana. Praegu on ta Maalehe kultuuritoimetaja.

Jürgen Rooste oli aastail 1998–2000 kirjanike ühenduse Tallinna Noored Tegijad (TNT) liige.

2000. aastal sai ta Betti Alveri debüüdiauhinna esikkogu „Sonetid” (1999) ja 2006. aastal Eesti Kultuurkapitali aastaauhinna luulekogu ja CD „Ilusaks inimeseks” (2005) eest.

Jürgen Rooste

Rahvaloendaja

*

Külm, pime ja märg. Eestimaa talv.
Rahvaloendaja ronib läbi sopa ja üle
hangede.

Jõuab väikse majakese juurde, koputab.

5 Sisse lastakse. Memmeke pakub
vaarikavarreteed.

Istuvad. Rahvaloendaja otsib
kotist oma paberid.

„Üksinda elate siin?”

10 „Üksi, ikka üksi. Lapsed puha välismaal,”
ütleb memmeke lausa uhkusega.
„Ohhoo, see tuleb ka kirja panna. Kus siis?”
Vana naine ohkab.

„Poeg on Soomes vangis,
15 tütar Berliinis ...”

„Aijaah,” saab rahvaloendaja aru.
Ei oska hästi edasi sõnu seada.

„Etsiis üksi ...”

„Puha üksi.”

20 „Kes siis mina olen?” kostab teisest toast
käre vanamehehäääl.
„Sina ole wait! Ega nad iga lolli ja joodikut
ka ei loe!”

*

Külm, pime ja märg. Eestimaa talv.

25 Rahvaloendaja turnib traktoriroopais,
manööverdab sopas ja udus.

Väike asula, paneelmajad, kõle ja kole.

Rahvaloendaja astub majja, koputab.

Sisse lastakse. Sõbralik vuntsidega mees.

30 Maikas. Lõhnab küüslaugu ja sibula järgi.
Pakub topsi viina. Rahvaloendaja keeldub.
Ikkagi töö.

„Üksi elate siin?”

„Daa, adinooki jaa ... dolko maama ii paapa
35 ...”¹

„Aga kus nemad on?”

„Damm sidjat!”² ütleb vunts ja viipab.

Rahvaloendaja märkab nurgas diivanit.

Diivanil, teleri ees, teki all,

40 istub kaks luukeret.

„Issand jumal, mis siin juhtunud on?”

karjatab rahvaloendaja.

Maikaga mees ohkab,

võtab punnsuutäie viina.

45 „Nu, žiili-bõõli, a dagdaa ... umerali.”³

*

Külm, pime ja märg. Hirmus. Eestimaa talv.

Rahvaloendaja hüpleb lompide vahel,

libiseb kiilasjääl ja komberdab poris.

Linnas kumab tulesid. Ta läheb üle tee.

50 Astub majja. Uks tehakse lahkesti lahti.

Ilus noor naine laseb ta sisse. Istuvad,

naine pakub suppi.

„Üksi elate siin?” küsib rahvaloendaja
muigamisi.

55 „Sinuga elades, kallis, on alati natuke,
nagu elaks üksi,” ütleb kaunis neid,
silmi supikausist tõstmata.

*

Külm, pime ja märg. Lõõtsub lõikav tuul.
Eestimaa talv.

60 Rahvaloendaja pressib end majade vahel
vastutuult.

Ta jõuab tohutu paneelmaja ette.

Mõlemal pool ulatub see nii kaugele,
kui silm seletab.

65 Ülal kaob pilvisse.

Rahvaloendaja ohkab ja astub tuulekotta.

Koridoris seisab vana mees ja

laseb ta sisse.

- Vaatab teda ja ütleb:
 70 „Näe, ootasin-ootasin. Aga ära ootasin.
 Mina olengi viimane eestlane.”
 *
- Külm, pime, märg ja jube.
 Eestimaa talv. Hundid uluvad,
 jänesed nakitsevad puukoore kallal.
 75 Õõvas. Karu norskab.
 Rahvaloendaja koperdab puujuurikais,
 kondab pimedail kõrvalteil.
 Jõuab väikse majakeseni.
 Koputab. Sisse lastakse.
 80 Vana mees istub laua taga.
 Ja põrnitseb rahvaloendajat.
 „Üksi elate siin?”
 „Üksi,” rehmab vanamees mornilt,
 „teadagi üksi!”
 85 „Lapsi on?”
 „On-on. Ja pane see ka kirja, et poeg
 on mul ilge siga. Pane-pane!”
 „Isa, sellist lahtrit ei ole siin.”
 *
- Külm, pime ja märg.
 90 Hangede all on uinunud pori.
 Hämaras teeraja piirjooni otsides
 sumpab rahvaloendaja tulukese poole.
 Temast möödub inimvari taskulambiga,
 lisab sammu.
 95 Rahvaloendaja trotsib külma ja kurjust,
 jõuab lõpuks majakeseni –
 säärane kena ja korralik.
 Siseneb. Laua taga joovad kaks meest
 väikestest klaasidest tumedat
 100 tōkatikarva jooki.
 Õhus on koirohu või lagritsa lõhna.
 „Tere, mina olen rahvaloendaja,”
 ütleb rahvaloendaja, põuest töötõendit
 õngitsedes.
 105 Mehed vaikivad, vaatavad teda.
- „Tere, mina olen rahvaloendaja.
 Ja tulin teid kirja panema!” ütleb
 rahvaloendaja.
 Üllalt, sõbralikult, avatult, julgelt.
 110 Mehed vaatavad teda pikal pilgul.
 Altkulmu.
 „Mitä toi haluaa?”²⁴ küsib üks.
 „Meitsi ei tajunnut kyllä sanaakaan,”²⁵
 õhmab teine.
 115 „No saakeli, hae se kirves nyt!”²⁶
 *
- Külm, tuuline, märg ja jube.
 Eestimaa talv.
 Rahvaloendaja jõuab väikeses asulas
 vastutuult rühkides päevinäinud puumaja
 120 juurde.
 Sisse kutsutakse. Kodu on hubane,
 iga asi ei seisa vast omal kohal,
 aga puhas ja ilus on siin küll, ainult ...
 Igast orvast, uksepraost,
 125 voodinukatagusest,
 kapikõrvasest piilub põlevil silmil lapsi.
 Suurpere, rõõmustab rahvaloendaja. Ja
 hakkab loendama.
 Jõuab sinnani, et pärib pereema ametit.
 130 „Õpetaja,” nuuskab too ninaga.
 „Ja pereisa on ...”
 „Tuletõrjuja,” ohkab halli värvi mehike
 kuidagi nukralt.
 „Lollid, kirjutage lihtsalt – lollid!”
 135 purtsatab
 kõige vanem tütar nutma.
 *
- Külm ja pime.
 Eestimaa talv.
 Pealinnalähedases asumis
 140 kõrgub kurb betoonpaneelidest torn.
 Rahvaloendaja sõidab liftiga.
 Liftis lamp vilgub, vahepääl jääb
 paariks sekundiks päris kustu.
 Aga lõpuks on ta kohal. Laseb kella.

- 145 Kõhnad ja kahvatud poisid
istuvad taburettidel
laudade ääres, töötavad
mingi valge puruga,
veidrate isetehtud seadmetega.
- 150 Majaperemees laseb end üle lugeda.
„Mis tööd te teete,” küsib ettevaatamatu
rahvaloendaja. Kahvatud mehed
muigavad,
naerda nad vast ei jaksaksi.
- 155 „Amfi segame sodiga,”
ütleb mees ta vastas, teda
pilguga puurides.
„Kas paneme – laborant?”
küsib rahvaloendaja,
- 160 loendades silmadega samme
tooli juurest ukseni.
*
Külm, pime, jube ja märg.
Eestimaa talv.
Rahvaloendaja ukerdab hangedes,
- 165 lumerööpais ja jäänukkil, patserdab pooleldi mudas, pooleldi lumes.
Eemal kumab talumaja akendest tuld.
Läheb, koputab, koputab teisegi korra.
Ei avata. Katsub ust, see vajub paokile.
- 170 Rahvaloendaja astub
ettevaatlikult ja korduvalt
tereonsiinkeegi-hõigates tuppa.
- Laua on poolik kaljapudel,
mõned leivaviilud,
175 juba veidi kuivanud. Ja kiri:
„Läksin oma tihastele ja leevikestele
pekki panema. Olen kohe tagasi.”
Rahvaloendaja vaatab õlgu väristades
jäljerada, mis
- 180 kaob maja ees lumme, kaob pimedusse.
Taamal tumendab mets, leevike säutsub
kurjakuulutavalt.
*
Külm, pime, märg ja hirmus. Jube.
Rahvaloendaja näeb und.
- 185 Unes tülitab teda jutukas kitsetall.
Õurgab muudkui:
„Ma loen su ära! Ma loen su ära!”
Kitsetallel on kuratlik pilk ja
kaks ähvardavat sarvemüksu.
- 190 Rahvaloendaja vintskleb ja väänleb.
Ükskõik, kuidas kitsetall teda ka ei loeks,
saab ikka kokku kümme.
Rahvaloendaja oigab tasa, istub maha
ja hakkab end ükshaaval isikukoodi järgi
- 195 üle kontrollima.
Aga mitu korda ta ka ei kontrolliks,
on tulemus alati sama.
Kitsetall irvitab taamal.
Rahvaloendaja jäsemed tõmblevad
- 200 abitult õhus. Patja summutub röögatus.
(823 sõna)

1 Jah, ma olen üksik ... ainult ema ja isa ...

2 Seal istuvad!

3 Noh, elasid-olid, aga siis ... surid.

4 Mida see tahab?

5 Me ei saanud küll ühestki sõnast aru.

6 (No) kuramus, too nüüd see kirves!

VARIANT 3

Ülesanded

I. LUGEMINE

Loe läbi David Vseviovi artikkel „Kas ajalugu tunneb usaldust?” (kogumik „Usaldus. Eesti ja maailm. Metsaülikool Eestis 2008–2009”, 2010) ja lahenda selle põhjal ülesanded. (40 punkti)

Ülesannete lahendamisel arvesta, et iga vastuse oodatav pikkus on 50–100 sõna. Vastus peab olema sisuline tervik. Alustekstile viidates võid kasutada ridade ees olevaid numbreid.

1. Miks ei saa David Vseviovi arvates riikidevahelised suhted põhineda usaldusel? Põhjenda vastust 3 tekstinäitega. (15 punkti)

2. Selgita autori väidet, et paratamatu usaldus on osutunud sageli hukatuslikuks. Põhjenda, millisel tekstis mainitud sündmusel on olnud sinu arvates kõige hukatuslikumad tagajärjed. (15 punkti)

3. Mida arvab David Vsevirov riikidevahelise usalduse püsimisest tänapäeval? (10 punkti)

II. KIRJUTAMINE

Diplomaat Marina Kaljurand on artiklis „Kõik oleneb inimestest” kirjutanud: „Seostame usaldust pigem subjektiivsusega – inimese ja inimlikuga, emotsioonide ja mäluga – kui ratsionaalse välispoliitikaga. Oleme harjunud, et riikidevahelistes suhetes räägitakse järjest enam huvidest, eesmärkidest, punastest joontest, millest ei saa taganeda, pragmaatilisusest ja reaalsusest ning järjest vähem väärtustest, lugupidamisest, usaldusest.

Riikidevaheline usaldus ei saa olla väljaspool inimesi. Inimesed esindavad riiki, inimesed teevad otsuseid riigi nimel, inimesed annavad riigile näo, riigid suhtlevad inimeste kaudu. Järelikult moodustub riikidevaheline usaldus mitmest erinevast inimestevahelise usalduse tahust: usaldusest inimeste vahel, etniliste gruppide vahel, erineva kultuurilise ja religioosse taustaga inimeste vahel. Usaldus on lahutamatult seotud selliste mõistetega nagu dialoog, ärakuulamine, lugupidamine, austus, viisakus, mõistmine.” (Eesti Päevaleht, 31.10.2008)

Kirjuta umbes 400-sõnaline arutlev kirjand, milles analüüsid riikidevahelisi suhteid nüüdisaegses maailmas. Arutle ka selle üle, kuidas võivad riikidevahelised suhted mõjutada kodanike elu. Too näiteid ajakirjandusest ja/või tänapäeva ühiskonnast. Pealkirjasta kirjand. (60 punkti)

Autorist

Foto: Vallo Kruuser, delfi.ee

David Vsevirov (1949), ajaloolane ja Eesti Kunstiakadeemia professor, on õppinud Tartu Ülikoolis. 2003. aastal kaitses ta kultuuriajaloo doktori kraadi Tallinna Pedagoogikaülikoolis.

David Vsevirov on kogunud tuntust ajaloosaadete ja sarjadega raadios ning arvukate kirjutistega ajakirjanduses. 2010. aastal valiti ta Eesti arvamusiidriks.

David Vseviovi tuntumad raamatud on „Bütsantsi keisrid: valitsejad purpuris” (2004), „Venemaa – lähedane ja kaugel. Suurvürstiriigist tsaaririigiks. Ivan IV” (2007) ja „Aja vaimud. Kirjutisi 1996–2009” (2009).

David Vsevirov

Kas ajalugu tunneb usaldust?

Tuhandete aastate pikkusesse minevikku ulatuv riikidevahelise läbikäimise ajalugu ei anna eriti palju näiteid, mis väärisksid iseloomustamist märksõnaga „usaldus” ja mis baseeruksid vaid vastastikku usalduslikel suhetel. Kuigi juba muistse Lähis-Ida valitsejate diplomaatiline kirjavahetus algas tavaliselt „vennaliku” ustavuse kinnitamisega, mis peaks igati viitama usaldusliku läbikäimise võimalikkusele, on reaalne ajalookäik näidanud meile loendamatutes eri variantides, et see polnud kaugeltki nii. Esmapilgul usalduslike suhete taga olid vaid hetkehuvidest tulenevad paratamatud sammud, mis jõuvahekordade muutudes võisid leida väljundi alates tugevama poole diplomaatilisest survest kuni sõjalise kallaletungini äsjase lepingupartneri valdustele. Seda isegi vaatamata asjaolule, et inimeste (tegelikult jumalasarnaste valitsejate) sõlmitud „igavese rahu” tunnistajateks ja garantideks olid tol ajal kutsutud sellised igavikulised autoriteedid nagu jumalad ja jumalannad. Nii oli see teadaolevalt näiteks ka ühe esimese rahu- ja liidulepingu puhul, mille XIII sajandil eKr sõlmisid Egiptuse Uue riigi silmapaistvaim vaarao Ramses II ja hetiitide valitseja Hattušili III. Ning kui lepingu sõlmimise hetkel isegi lähtuti siirastest (sageli olemuselt pragmaatilistest) kavatsustest ja kõik varasemad omavahelised arusaamatused pandi eelkäijate arvele, ei kestnud „igavesena” kavandatud usalduslik vahekord eriti kaua, sest mingil ajahetkel polnud see ühele osapooltest enam vajalik ega kasulik. Seejärel toimuski midagi sellist, mida on tavaks nimetada usalduse kuritarvitamiseks, kui näiteks üks endistest liitlastest astus vargsi salaläbirääkimistesse kunagise ühise vaenlasega ja otsustaval lahinguhetkel läks koos oma sõjaväega tema poolele üle. Või, kasutades võimukandja usaldust, lasi ennast kingitustega ahvatleda osalema mõnes patrooni kukutamiseks sepitsetud vandenõus, et seejärel veelgi suuremal määral nautida uue võimukandja tänutähelest soosingut.

Kas riikidevahelist suhtlust on võimalik iseloomustada mõistega „usaldus”, on omaette küsimus. Ehk kui sageli on üldse riikide vahel valitsenud „veendumus, et kedagi või midagi võib usaldada, et keegi või miski ei peta ootusi ega valmista pettumusi”, nagu seda märksõna „usaldus” all sedastab „Eesti keele seletav sõnaraamat”.

Avades suvalise koolilastele mõeldud ajalooõpiku, võib raskusteta tuvastada, et valdava osa selle lehekülgedest hõlmavad vastasseisude, konfliktide ja sõjategevuse kirjeldused. Seega sündmused, mida iseloomustavad pigem usaldamatus ja sellest tulenevad tagajärjed. Ka märkimist leidnud arvukad rahu- ja mittekallaletungilepingud pole ju kaugeltki ajendatud järsku puhkenud usaldustundest. Nende taga on valdavalt olnud vaid kaine kaalutlus. Nii oli see ka meile hästi tuntud Molotovi-Ribbentropi pakti puhul, mis ei suurendanud grammi võrragi Hitleri usaldust Stalini ega Stalini usaldust Hitleri vastu. Ja kui Stalin osutuski 1941. aasta 22. juuni varahommikul petetuks, siis mitte füüreri suurema usaldamise pärast, vaid seetõttu, et oli surmkindlalt veendunud oma võimes ta üle kavaldada, nii nagu ta oli seda korduvalt teinud kõigi oma vastastega.

Samas polnud ajaloos ja ilmselt pole ka tänapäeval riikidevahelisest usaldusest kui sellisest pääsu. Olid ju ka roomlased, vaatamata oma üleolevale suhtumisele ülejäänud maailma, sunnitud sõjakäikudel sageli leppima ajutiste liitlaste abivägede toetusega, arutledes, kas neid saab lõpuni

40 usaldada ja nende abile kindel olla, nagu meiegi arutleme, kas NATO liitlased meid kriitilises
 situatsioonis ikkagi abistavad. Kuid alternatiivi paratamatule usaldusele ka ei olnud. Et selline
 usaldus on osutunud sageli hukatuslikuks, kinnitavad arvukad mineviku lahingud, mille
 haripunktis on eilsed liitlased ootamatult vahetanud värvi ning asunud vaenlase poolele, millega
 on otsustatud ka lahingu saatus. Seetõttu on isegi liitlastega suhtlemiseks, nagu seda on väitnud
 45 maailma väljapaistvamaid diplomaate Otto von Bismarck, oma meetod: põues peab alati kandma
 kivi, ning kui seda seal reaalselt ka pole, peab partnerile selline mulje ikkagi jääma. Nii ongi
 riikidevaheline usaldus olnud ajaloos pigem teesklus ja mäng, mida kaudselt kinnitab tõsiasi, et
 sellist sõna nagu „usaldus” ei leidu Bismarcki ega teiste ajaloo kulgu määranud väljapaistvate
 diplomaatide sõnavaras.

50 Riik on ruumiline mõiste ning territoriaalsete piiride küsimus on riikidevaheliste suhete üks
 põhiküsimusi. Seega on suhtumine riikidevahelistesse piiridesse olulises osas määranud ka riikide
 omavahelisi suhteid usalduse-usaldamatuse skaalal. Täpselt samuti nagu Bismarcki näites on
 tulevasi „usalduslikke suhteid” reeglina dikteeritud jõupositsioonist lähtuvalt kas avalikult
 kiviga ähvardades või seda demonstratiivselt põues varjates. Vahe on vaid selles, mida on
 55 lõppeesmärgina peetud otstarbekaks ja kasulikuks. Bismarcki puhul oli selleks 1871. aasta mais
 Preisi-Prantsuse sõja lõpetanud Frankfurdi rahu sõlmimisel kaardile joonistatud uute piiride
 sobivus tulevikus tõenäolise ratsaväerünnaku alustamiseks. Millisele poolele jõupositsioonilt
 dikteeritud piirist jäid maavarad, ei omanud siis veel mingit tähtsust. Tänapäeval aga teame kõik,
 kuidas ja millistel kaalutlustel markeeriti pärast Talvesõda Nõukogude Liidu ja Soome vaheline
 60 piir.

Ajaloo on pikalt valitsenud arusaam, et riik ja valitseja on üks ja seesama. Nii oli see
 varjamata kujul näiteks absolutismiajastu Prantsusmaal ja isevalitsuslikul Venemaal ning
 varjataval kujul mõne näiliselt demokraatlikuma valitsemisviisiga riigis. See aga on tähendanud,
 et riikide poliitikat ja elanikkonna saatust on sageli määranud vaid suhteliselt väikesearvuline
 65 inimeste grupp. Kas nendes aristokraatlikes ringides või tagatubades on olnud suhtlust, mida
 saaks iseloomustada sõnaga „usaldus”? Ei saa ju rääkida vastastikusest usaldusest ruumides, kus
 valitses Caligula, Nero, Türgi sultanite, Hitleri või Stalini ainutahe. Seda polnud ka Brežnevi-
 aegses poliitbüroos ega madalama, kohaliku taseme võimuorganites. Usalduse asemel valitsesid
 neis heal juhul ajutised kombinatsioonid ja kokkulepped, näiteks Stalini liit Zinovjevi ja
 70 Kameneviga Trotski vastu, et seejärel juba koos Buhhariniga astuda omakorda endiste liitlaste
 vastu. Tegelikult oligi see ajajärk, kui Venemaal valitses absoluutne usaldamatus ja sellest tulenev
 üleüldine kahtlustamine ja teesklemine.

Kas tänapäeva maailmas on lood teistsugused? Kas riikide ja otsustajate vahel on
 minevikuga võrreldes usaldust rohkem? Ilmselt jah. Vähemalt selles riikide ühenduses, kuhu
 75 kuulume õnneks ka meie. Igatahes siin võivad Saksamaa ja Prantsusmaa ning ka teised osalised
 kindlad olla, et sõjalist kallaletungi pole neil naabri poolt oodata. Vähemalt selles küsimuses võib
 naabrit usaldada. Ajaloo kogemusest lähtuvalt polegi seda vähe.

(853 sõna)

(Teksti on eksami tarbeks kohandatud.)

VARIANT 4

Ülesanded

I. LUGEMINE

Loe läbi Alar Karise artikkel „Oma hing ja võõras keha; oma keha, kelle hing?” (Looduse ja teaduse aastaraamat „Lehed ja tähed”, 2006) ja lahenda selle põhjal ülesanded. (40 punkti)

Ülesannete lahendamisel arvesta, et iga vastuse oodatav pikkus on 50–100 sõna. Vastus peab olema sisuline tervik. Alustekstile viidates võid kasutada ridade ees olevaid numbreid.

1. Miks võib geeni- ja rakumanipulatsioonidega loodud olendeid kimäärideks pidada? Kuidas selgitab autor väidet „Oleme sündimise maailmast liikumas valmistamise maailma”? (15 punkti)

2. Milliste probleemide lahendamist või leevendamist võimaldab geenitehnoloogia? Too tekstist 5 näidet. (10 punkti)

3. Sõnasta teksti põhjal 3 eetilist probleemi, mida on tekitanud geenitehnoloogia. Põhjenda, millist neist pead suurimaks. (15 punkti)

II. KIRJUTAMINE

Mõisted *eetiline* ja *ebaeetiline* kuuluvad peale teaduse ka igapäevakõne valdkonda. Võib eeldada, et üldiselt teatakse, mida selle all mõelda. Tavakasutuses seostuvad need mõisted kõneleja hinnanguga: *eetiline* on sama, mis hea, *ebaeetiline* aga halb. Siia tuleb lisada – kõneleja arvates. *Eetilise* omadus on see, et ta sõltub suurel määral konkreetsetest tingimustest – ajast, kohast ja kõigest sellisest, mis iseloomustab nii isikut kui ka ümbrust, kus mõistet kasutatakse. (www.ut.ee)

Tänapäeval on teaduseetika uurimisvaldkond väga lai. See puudutab kõike, mis on seotud teaduse tegemisega üldiselt – milline on õiglane teaduspoliitika, kellega jagada teadustulemusi, inim- ja loomkatsete eetilisus jpm. Teaduse eetiliste aspektidega tegelevad ka eri teaduste eetikad, näiteks keskkonnaeetika, sotsiaaleetika, bioeetika, meditsiinieetika. (www.eetika.ee)

Kirjuta umbes 400-sõnaline arutlev kirjand, milles analüüsid tänapäeva teaduse ja tehnika arendamisega kaasnevaid eetilisi probleeme. Arutle ka selle üle, kas teadlaste tegevusel peaks olema piirid. Too näiteid populaarteadusest ja/või kirjandusest ja/või filmikunstist. Pealkirjasta kirjand. (60 punkti)

Autorist

Foto: Andres Haabu,
postimees.ee

Alar Karis (1958) on lõpetanud Eesti Põllumajanduse Akadeemia. 1987. aastast on ta veterinaarteaduste kandidaat (veterinaariadoktor). Teadlasena on Alar Karis keskendunud arengubioloogiale, molekulaargeneetikale ja transgeensele tehnoloogiale. Eesti teadlastest on tema teadustööd kõige tsiteeritumate hulgas. Ta on töötanud Eesti Maaülikooli ja Tartu Ülikooli rektorina. Alates 2013. aastast on Alar Karis riigikontrolör.

Oma hing ja võõras keha; oma keha, kelle hing?

Geneetika ja imetajate embrüoloogiaga hakati tegelema 1960.–1970. aastatel. Paljud toleaeagsed teadlased ei suuda siiani unustada erutust, mis neid valdas, nähes sündimas hiirt, kes osa embrüonaalsest arengust oli veetnud katseklaasis. Sellel perioodil nägid uurijad ka esimest korda võõra imetaja geeni töötamist hiire genoomis. Kõik see oli ennekuulmatu.

5 Võõras geen ja kimäär

Kuigi praeguseks on geenide rekombineerimise ja geneetiliste koodide muutmise tehnoloogiad arenenud aina keerulisemaks, on teadlased omandanud geenide sisse- ja väljalülitamisel suurema vilumuse. Transgeensus on saanud igapäevaseks.

10 DNA ülekandmiseks elusasse looma eraldatakse loomadelt viljastatud munarakud ning seejärel süstitakse võõras DNA (transgeen) otse munaraku tuuma. Transgeeni sisaldavad munarakud istutatakse looma emakasse. Sünnib transgeenne loom, kelle genoomi on integreeritud võõras geen.

15 Ja ometi pole transgeensus kui idee viimaste aastakümnete sünnitis, vaid ulatub aastatuhandete taha. Muinaskreeka mütoloogiast on tuntud tuld sülgav kolmepealine koletis kimäär, kellel on kitse keha, lõvi pea ja mao saba. Kimäärid olid kreeklaste vaimuilma sünnitatud loomad. Müütide Kimäär, Kerberos, Hydra, Sfinks jt hirmuäratavad hübriidloomad pakkusid põnevust ning kuulsusesära neid võitnud kangelastele.

20 Kimäär pole pelk fantaasia. Kogu ajaloo vältel on inimkond püüdnud loodust oma käe järgi ümber kujundada. Ent ees olid ranged piirangud, mida tekitasid eelkõige eri liikide vahel eksisteerivad looduslikud barjäärid. Eri loomaliikide hübriidid on tavaliselt viljatud.

Tänapäeva kimäärid

25 Niisiis on tõseks saanud teadmine, et praegused kimäärid ei ela enam kujutluses, vaid on peagi saamas osaks meie elust. Toimumas on kultuuriline transformatsioon: kimäärid on hüpanud legendist ellu, kujutlusest reaalsusse. Oleme sündimise maailmast liikumas valmistamise maailma ja see võimaldab äkilisi peadpööritavaid manipulatsioone, mille ettenägematutest tagajärgedest puudub meil arusaam.

30 Tänapäeva kimäär on elusolend, kelle organism on tekkinud eri olendite loodete rakkude kombineerimisel: sisuliselt tähendab see genotüübilt erinevatest rakkudest ja kudedest koosnevat organismi. Geenitehnoloogia areng võimaldab ületada looduslikke vaheseinu, loob piiramatul arvul uusi võimalusi oma ja võõrast kokku viia ning sulandada. Paarkümmend aastat tagasi loodi laboris esimene transgeenne loom – hiir. Kummaline, et hiir ja inimene on oma genoomilt suhteliselt sarnased. Hiirel on sadakond tuhat geeni nagu inimeselgi. Ja vaid väike osa neist geenidest erinevad inimese omadest. Teadlased on teinud kindlaks, et geenide rolli uurimine katseklaasis ei peegelda tõelisust, seega tuleb seda teha elusolendites.

35 Võõrad rakud, võõrad kromosoomid

Kui hiirte embrüonaalseid tüvirakke on juba ammu laialdaselt kasutatud, siis inimese

embrüonaalseid tüvirakke õpiti väljaspool organismi kasvatama alles hiljuti. Isegi pärast mitmekuulist kasvatamist kunstlikul söötmel säilitavad need võime areneda peaaegu ükskõik milliseks teiseks koeks. Üksainus tüvirakk võib kasvada organismiks ning produtseerida ka looteväliseid kudesid. Sellistes rakkudes nähakse piiramatut allikat asendamaks inimese haigeid või vigastatud kudesid. Kuigi embrüonaalsete tüvirakkude kasutamisega on seotud olulised eetilised ja juriidilised küsimused, ei ole see takistanud vastavaid uuringuid.

Päritolu järgi eristatakse peale embrüonaalsete tüvirakkude veel somaatilisi ehk keha tüvirakke, mis võivad muutuda ainult teatud kudede rakkudeks, näiteks vererakkudeks või luurakkudeks. Neid kasutatakse juba paljude haiguste ravimisel.

Suurbritannia teadlased siirdasid hiirele praktiliselt tervikliku inimkromosoomi. Geenmuundatud hiir kannab inimese 21. kromosoomi. Downi sündroomi puhul pärivad lapsed vanematelt kolm koopiat sellest kromosoomist tavapärase kahe kromosoomi asemel. Manipulatsiooni tulemusena saadud hiire rakkudes sisaldus peale kahe hiire kromosoomi ka üks inimese kromosoom. Kuigi välimuselt olid hiired tavalised, ilmnes neil Downi sündroomi tunnuseid. Teadlased loodavad sellest suurt abi Downi sündroomi, aga ka teiste haiguste uurimisel.

Kõik see on rabav: bioloogia seisukohtadest lähtuvalt on ju geenid need, mis määravad liigi. Kolm miljardit aastat on olnud bioloogilise evolutsiooni juhtivaks jõuks liikide kaugenemine. Vähehaaval liigid eemalduvad üksteisest, kuni nad enam ei ristu ning geenide pärandumine hakkab liikuma eri teid mööda. Nüüdisgeneetika võimalused on tegemas lõppu sellise loodusliku printsiibi staatusele. On leitud võimalused, kuidas omavoliliselt mööda minna silmanähtavatest piirangutest, mida loovad geenide erinevad loomulikud kombinatsioonid.

Võõrad koed

Ka elundite siirdamises pole ammu enam midagi uut. Suur vajadus elundite järele on ahvatlenud paljusid vaesemaid inimesi osalema elundiäris. Kuigi organitega kaubitsemine on inimõiguste deklaratsiooniga vastuolus, äri jätkub. Kuna siirdamiskõlblikke elundeid napib, otsitakse võimalusi siirata inimesele loomade organeid. Uuritakse tüvirakkudest kasvatatud organite kasutusvõimalusi ja ühe liigi rakkude, kudede või organite siirdamist teisele liigile, näiteks sealt inimesele.

Organite siirdamine inimeselt inimesele on alati olnud seotud äratõukereaktsiooni mahasurumisega. Loomade elundite siirdamine inimesele on seotud veelgi keerulisema molekulaarse sobimatusega. Äratõukereaktsiooni mahasurumine on osutunud oodatust tunduvalt keerulisemaks ja riskirohkemaks. Seepärast nähakse tulevikku looterakkude siirdamises ja tehnogeneetikas.

Hiirele inimese aju, seale inimese veri

Tehnogeneetika on avamas radikaalseid väljavaateid ja võimalusi. Põhimõtteliselt on võimalik hiirde istutada inimese aju ja panna seas voolama inimese veri. Ka veel julgemad kombinatsioonid on võimalikud. Kas tulemuseks on kimäärid tänapäevases mõistes või ei väljenda isegi sõna „kimäär” enam seda, kes või mis reaalses elus mõtlema ja tegutsema asuvad?

Kõige ambitsioonikam katse luua inimese ja looma kimäär pärineb Irving Weissmanilt. Inimese peaaegu täieliku immuunsüsteemiga hiir on osutunud väärtuslikuks AIDSi viiruse vastase ravimi väljatöötamisel. Hiljuti süstiti inimese tüvirakke hiire lootesse, loodi hiired, kelle aju sisaldas umbes ühe protsendi inimese ajurakke. Lisatud ajurakud paljunesid ning moodustasid kontakte hiire rakkudega. Järgmine idee on viia hiirde Parkinsoni või muude närvisüsteemihaigustega inimeste defektseid ajurakke, et teada saada, kuidas need rakud loovad uusi ühendusi. Siis saaks välja töötada ravimeid, mida oleks ideaalne katsetada loodud kimääride peal.

Weissman tahab minna veelgi kaugemale ja luua hiired, kelle aju koosneks täielikult inimese rakkudest. Kuigi julged katsed ja andmed on tohutu väärtusega, põrkuvad need vastu eetilisi barjääre. Selliste hiirte vajalikkuses ei kahtle ka kõige kriitilisemad bioetikud, kuid vajalikkus ei tähenda ilmtingimata seda, et selliseid hiiri tuleks luua.

Muret tekitab võimalus, et põhimõtteliselt on võimalik saada hiirtest vanematega inimesi. Kujutlegem tehnogeneetiku loodud hiiri, kes toodavad inimese sperme või munarakke, siis tehakse *in vitro*¹ viljastamine ja nii saadakse laps, kelle vanemateks on paar hiiri. Usutavasti tekitab selline võõra ja oma segamine enamikus meist õõvastust. Vähemalt praegu. Aga kui selliseid katseid teha ahvi ja inimese rakkudega ning panna pärdikud rääkima? Aga kui äkki liiguvadki ringi inimajuga hiired?

Nüüdisaegsete kimääride loomisega hakkavad teadlased ähmastama piiri inimese ja looma vahel. 2003. aastal segati inimese ja küüliku rakud. Saadud embrüod olid esimesed edukalt loodud inimese-looma kimäärid.

Kelle geenid, kelle hing?

Kui inimgenoomil on omanik, kas siis loomulike järglaste saamine on kellegi kontrolli all? Küsimusi on veelgi rohkem. Katsed inimese ajurakkudega on heitnud siiani vaid õrna valgust sellele, mis võiks inimese loomariigis nii eriliseks teha. Tuleviku tarbeks sisaldub siin aga küsimus: kellel on õigus inimese erilisusega manipuleerida?

(992 sõna)

(Teksti on eksami tarbeks kohandatud.)

¹ Katseklaasis, väljaspool organismi.